

Erkölc és irodalom

Befejezetlen forradalmak Döbrentei Kornél költészetében*

Már az első kötetében – *A Skorpió jegyében* (1972) – több olyan verset olvashattunk, amely a perlekedés hangján, a lázadás tisztítóüzével szólalt meg. Az *Áldozás*; *Éhesek*; *Meztelenül*; *Kánon*; *A Skorpió jegyében*; *A hősi halott*; *Az oltár*; *A kéz magánya*; *Martin Luther King*; *A tenger*; *A katedrális*; *A jelen idő mondókája* című versek egymásra épülő rétegeiben ott van az elégedetlenség jobbító szándéka, a rossz leplezése. Nézzük meg közelebbről is ezeket a költeményeket egy-egy részlet megidézésével: „Kúszik a Fiú / gallyakon kék-ezüst zuhogásban, / fénytől barnán, vérben égett, / fehérmellű napfényutakon, melyek / megkövezik a sötétet” – *Áldozás*; „Mama tésztás a kezed meg az arcod / Mama a mélység fala vörös látomás” – *Éhesek*; „Meztelenségem a Tejút magánya, lángból kitépott testem / halak ezüsthídjára feszül s fölzeng, akár a könyörület hűvös / márványjelképe előtt a kántori pátosz. Kínlódva lettem / izzó lugasa tengereknek. Takaratlan húsom szégyenével bűvös // kaput én szakítottam” – *Meztelenül*; „Körültáncolják öled fekete csödörök / Szentségtől hízó liliom a combod / Körültáncolják öled fekete csödörök / Izzanak fehér malomkövek a vér címerében” – *Kánon*; „Agyamban éhség / tündököl, immár / megválthatatlan, / akár a szent Szűz / medencéjében / tengerem! / Homlokom fölizzó / tűzfalán a Mars / korommá hajszolja / táltosom. Ítélet / előtti csöndem / hóhérgyötrő titok. / Ó, a kivégzések / geometriái a téren! / Katonazenék hidegében – / mézárszék ormán / kiserked a bádog! // Elrontotta fejemben / az ősz a dáliát” – *A Skorpió jegyében*; „Hurrá-szaggatta éjszakában masíroznak a kénköves szagok. / Szétmállik vértelen ágyéka: hernyótalpaknak friss alom. / De élnek a zászlók: harcok Veronika-kendői! Puska-rop barokk / mintát süt szívére a Győzelem” – *A hősi halott*; „Bíbor istálló a ti szátok, benne

magasztos barmok / langya delel, de habot vet repedő tőgyük adója / s öltözik suhogó tejbe az oltár! Csengettyűhangok / görnyedve emelik, Istenke tanyája nehéz, pólya- // fehér veritékét virulásra esőzi eretnek vér” – *Az oltár*; „Fölhúzza járványok / halállal kacér lobogóját, / gálya a kéz, / rabszolgagálya / agonizáló tengeren” – *A kéz magánya*; „Az ágyúk torkában tisztítóüzetek égnek, akár az otthon virágai / vasárnap reggeleken, midőn a kert fölgyúlt máglya s anyánk szíve / ott lobog, kötözve nagy vörös tulipánhoz” – *Martin Luther King*; „Ó, hínáros varangyot köpünk a finnyások puha talpa / alá, hol rózsaszín húsvirágok pompáznak a Fiú szívét / mintázva meg. Sorsunk a bűnbugyor nyállal tartott lakodalma. / Lombozza sírás megrontott nőket, együgyű hit se véd” – *A tenger*; „Tűzben pirkad a vas, nem kegyelemre / virul ki. Megtébohydodnak elítélt nagy / kezeim, kifeszítve csaláncöteletől” – *A katedrális*; „Júdásod / sóban / csikorog, / körötte / elszegényedő / virágmúltak / fölszított / homokon. / Gyötrelmes / bikák és a / férfi / elhagyatott / pillanata. / Az elvérzés / megtörténik, / akár az / Isten” – *A jelen idő mondókája*. Ezek a részletek is azt igazolják, hogy Döbrentei Kornél már a pályája elején, így az első kötetében is a nyugtalanító hiányról, az emberi méltóság megtapasztalt veszélyeiről tudósít. Olyan – csak felfokozott emberi és alkotói érzékenység által felfogható, érzékelhető – traumákról beszél az előbbieken megidézett versekben, amelyek egy induló költő gondolkodását, reagálását a tiltakozás, folyamatos perlekedés irányába tolja el. Forradalmiság, jó értelemben vett lázadás, lázítás mindez? Igen, valamennyi együtt: korunk alapvető problémáinak igen magas szintű lírai megfogalmazása. Ez a költői magatartás ellentétes a huszadik és huszonegyedik században egyre erőteljesebben tapasztalható irodalmi ten-

denciával, az elszemélytelenítő alkotók direkt törekvéseivel. Ezekkel is szoros összefüggésben lehetnek a Döbrentei Kornéllal szembeni támadások, hiszen Döbrentei Kornél a személyes tapasztalatoknak és személyes tartalmaknak forradalmi hevületet ad azáltal, hogy leleplezi a bűnt, az emberi élet veszélyeit. Az ő versvilága a személyes lét, a személyes létezés szférájában szólal meg, abból építkezik. Ugyanakkor az emberi és költői erőter olyan magaslatokba emeli a mindennapok történéseit, amelyek már kozmikus töltettel, egyetemes életérzéssel teszik hitelessé műveit: „Hangok legendája az üszkös rigóban” – *A kék úton*; „Szála alá poklokra, / harmadnap halottaiból / föltámad a város kénköves habokból. / Elszöknek tornyai a madárlátta semmibe!” – *A város születése*; „Füstbe, borba pácolt, kicsutakolt / ábránd végrándulását látom a földön. / Hasamon csúszva keresem anyám kezét, / nem találok! hiánya hideg, mint a jég! / Jégverést oszt haragom!” – *Fuvaros*; „Fölmerül hátunk patakozó ragyogásából eltorzult / pofánk, fölúsznak szívünkért a fekete uszályok, / és mi újkori Jónások elnyelve de igétlenül / támolygunk térdig anyánk tejében” – *Rakodók*; „Bezártam öklömbe a jajgatást Szemeim betelnek / szederrel Véreemből kristályvárat töpreng a só” – *A férfi halála*. A kéz, a munka, a terhet cipelő ember arca, a szenvedés – mind-mind olyan életképek a valóságból, amelyek Döbrentei Kornél szűkebb és tágabb környezetének egyaránt megkerülhetetlen elemei. A törékeny és minden szempontból bizonytalan élettér egy állandósult tudatot, az önvédelem reflexeit alakította ki a költőben. Mindezt legtisztábban és legpontosabban talán a második verseskötetében – *Szökőév*, 1979 – fogalmazta meg: „Itt a küszöb is egy az ima magasával. / A messzeségnek vízfesték a vére. / Villámok himporából és anyatejből / fejemben aranyrögöket vajúdtok / az idő, s én, beléveszülve egy / csúzli istrángjába, fellődözgettem mind / abrakul a Napnak – és csak az árnyék hízik. // Itt a küszöb is egy az ima magasával. / Jácintjogarral uralkodó édesanyám / égtájakat megzendítő akarat: / búzavirágból szülessék meg a végtelen” – *Otthon*; „Elszivárognak lábaim a hó / elhamvadó rengetegében. / Toronyiránt meghalok” – *Szökőév*. Ezt a családi kötődésű versvonulatot – amely a *Szökőév* című kötetben jól

érezhető – teszik teljessé a *Harmincadik születésnapomra*; *Napsírás*; *Gyermekrajz*; *Két emlék*; *Teliszájjal*; *Hazatérés*; *Egy szőlősgazdára*; *Arckép*; *A csend anatómiája* című költemények. Ezekben teljesednek ki és lesznek egygé: a vér szerinti kötődések; a szülőföld, haza fogalmai; és az idő mindent magával sodró dimenziói. Fényes bizonyítékként, szintézisként álljon itt a *Harmincadik születésnapomra* néhány sora:

Ismét az arany hátterek s a
félelem.
Hullongó diókkal kopogtatsz a szívemen –
bebocsáttatást remélsz, apostoléhű
ősz.
Utolsó miséd e délelőtt, aztán megölsz;
elég az ünnepélyből!, fegyvered
kegyes,
nem termel vérszagot, álmodozva megkeres.
Ismét az arany hátterek s a
félelem.
Hullongó diókkal kopogtatsz a szívemen.
Ősvétkem alól, hogy anya szült,
fölordozol,
a tél tündöklő oltárán majd feláldozol.
Köröttem legyenek, hanyatt, görcsbe
görbedt lábbal
rugdalják az eget, bicikliznek a halállal.
Engedj hétmérföldes meséket lépni,
élet!,
oldd meg bokámon a birsalmanehézéket.
Engedj vonítani tisztaságért – erős
vagyok,
engedd hinnem: száz mennyet félvállon
elbírok.

Feszül az erő és az indulat ebben a versben. Ugyanakkor az „engedd hinnem: száz mennyet félvállon elbírok” fohásza már a könyörgés hangján szólal meg. Tehát az erő és az erőtlenség; az idő és az időtlenség meghatározó élményként jelenik meg keserű rádöbbenésben. Felismerés, sürgetés, őszinte szembenézés önmagával... Kétféle hangütés egy önvizsgálatban. Elsőként

az idő múlása – az évszakok felvillantásával; majd a nosztalgikus történések fölötti megszólalás tehetetlensége, fohásza. Az egymásnak feszülő két szólam – végül – izzani kezd és a rettenet erejével mondja ki a költő tiltakozását: „Ismét az arany hátterek s a félelem; / jönnek a seregélyek, kifosztják két szemem”. Költői képek telitalálata, a metaforák eredetiségének kitűnő példája ez az idézet, hiszen az ősz és az idő szerves egymásba épülése teremti meg azt a nyelvi közeget, amelyben a két szem, mint érett szőlőszemek várják a szüretet, de jönnek és ott köröznek a seregélyek. A veszélyt hordozó szárnyak itt telítődnek misztikus erővel, megmagyarázhatatlan félelmekkel. Döbrentei Kornél – azonban – sem az idő múlásában rejtő fenyegetettségtől, sem a társadalmi kihívásoktól nem retten meg. Harminc év tapasztalásával – *A Skorpió jegyében* és a *Szökőév* című verseskötetek összegző erejének felmutatásával – építi tovább költészetét. A *Naplövő* (1984) továbbviszi a korábbi kötetek meghatározó indítátsait, forradalmiságát. Ilyen értelemben meg kell említenünk az *És mégis; Mondatok síron innen s túl; Testünk e földet; Kopjafa; Aradi ősz; Sisak a fejfán; A Megmaradás emlékműve; Júdás magánbeszéde; Árnyékszelidítő* című verseket, hiszen ezekben jól megfigyelhetők olyan új elemek, amelyek aztán teljesen kinyitják, kiteljesítik Döbrentei Kornél költészetét. Ezek az új elemek: a történelmi eseményekhez való direkt kötődés; a nagy példaképek eszméinek, filozófiájának továbbvitele és tudatosítása. Dózsa György, Kormos István, Latinovits Zoltán, Nagy László, Bretter György, Victor Hugo és mások nevei bukkannak fel egy-egy versben, költői vallomásban. Az itt említett – irodalmi, történelmi és más – személyiségek, példaképek még inkább állandósították Döbrentei Kornél lázadását, forradalmiságát. Az *Árnyékszelidítő* című versben figyelhető meg talán a legpontosabban ez a véget nem érő perlekedés:

A Skorpió csillagképből

kiúszom

anyám szíve alá, onnan mancsoddal

se

téphetsz ki, párduccá testesült

árnyék:

purgatóriumi árva láng a

nyelved,

fényesre horzsolja előre
sorsomat,
míg világ-öklelő fejjel
csúszom
menthetetlenül az iszamos
alagútban,
ahol öreg a homály, anyám
átderengő
illatában baljós örvény a
bűzöd,
és elharapod a köteléket,
melyen
átegyensúlyozott hozzám az
Isten,
varasodik a titok
gordiuszi
köldökömben, köré
gyümölcsösül
a hús, melynek vérben fogant
jussa
a névre szóló fájdalom...

Micsoda örökség?! És micsoda küldetés ez egy „Skorpiónak”?! Nem is tehet mást, mint a „párduccá testesült árnyék” megszelídítéséért, legyőzéséért örökös harcban égni. Megvívni naponta – egy befejezetlen forradalomban – az erkölcs és tisztesség mindenek fölött álló csatáját. Ebben a küzdelemben viszont nem szabad magára hagyni a költőt, mert ő – az irodalom és a közélet eszközeivel – már eddig is fényesen bizonyította tehetségét, hazája iránti mélységes alázatát. Ebben az alázatban – emberként és költőként – tisztelettel fordul a magyar történelem és irodalom nagy-nagy alakjai felé. Szent László, Dózsa György, Dugovics Titusz, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Balassi Bálint, Petőfi Sándor, József Attila, Ady Endre, Nagy László, Weöres Sándor, Németh László, Gérecz Attila, Csurka István, Nagy Gáspár, Csengey Dénes, Gyurkovics Tibor, Csoóri Sándor, Tóth Bálint, Marsall László neve jut hirtelen eszünkbe, akiknek szellemiségét és örökségét felvállalva él és alkot Döbrentei Kornél. Hatalmas tehertétel ez, hiszen kénytelen kimondani országot és világot megrengető igazságokat: „Trianon a világ bűne!”, „Halálra ítélt humanizmus”. Ez a két kinyilatkoztatás – amely Döbrentei Kornél *Júdás, mint erkölcsi etalon?* című esszékötetének tartópillére

– átfogja elméleti és filozófiai szinten a teljes tartományt, amelyet vizsgál a költő akaratlanul is. Nem tehet mást, mint hogy rámutasson minden rosszra, ami a népek sorsát – benne kiemelten a magyarság sorsát – nyomorítja: „Nagy lelket növeszteni” – mondja a költő, miközben keresi a megoldásokat minden bajra. „Visszafoglalni a hazát” – gondolja tovább, és sürget valamennyi magyart egy nagylélegzetű tanulmányában. Im-már a vers és a próza egymást erősítő műfajok lettek Döbrentei Kornél műhelyében. A nemrég megjelent újabb válogatott kötet – *A harapófogó*

öblében, 2018 – is azt erősíti, hogy a legjelentősebb Döbrentei-versek mennyire lettek eleven részei a költő és forradalmár alkotó munkásságának. Szakolczay Lajos, aki válogatta a gyűjteményes könyv anyagát, jó érzéssel kapcsolta össze a költészet és az elméleti háttér erővonalait. Ez a kohézió, a láthatatlan – mégis valóságos – összetartozás teszi egységessé azt a folyamatos lángolást, amely egy véget nem érő perlekedést, lázadást mutat föl.

Egy befejezetlen forradalmiságot...

* *Részlet a készülő monográfiából.*

Fütyül már az új vonat